

ANTROPOLOGIA CATEGORIZĂRII ȘI SOCIOLOGIA ARANJĂRII

Apărut în revista *Origini. Caiete Silvane*, vol. 5, nr. 3-4/2002, pp. 3-5.

Sergiu Bălțătescu*

Two different anthropological models are discussed in this paper. Drawing from the ideas exposed by Romanian philosopher Stephane Lupasco, Mihailescu (1998) propose an “anthropology of clasification”, in which anthropological categories (like allocentrism and idiocentrism) are conceived in a dynamic antagonism, and in the frame of self splitted (or constructed) in two main categories: individual (primary) and mundane (secondary). The “arrangement sociology” (Baudrillard, 1996) is a more linear model, conceiving a change in the subject-object relation beginning with the modern era. The link between the two approaches is the subject-object relation. There are some important implication on the postmodernist assertions: the late modernity “objects system” is not radically different from the modern one: only its traits are different structured. Thus, we reject the idea of an evolutionary development of psychological traits, the process of the hystorical construction of the self involved here being, in our oppinion, reversible.

Acest eseu este inspirat de modelul antropologiei categorizării (Mihăilescu, 1998). Adoptând categoriile logicii dinamice a contradictoriului a lui Ștefan Lupașcu, autorul schițează un model menit a explica neuniformitățile (și chiar contradicțiile) structurilor psihologice ale populațiilor. “Cheia” modelului este citirea prin două grile: sistemul “lunii” (relațional) și sistemul “eului” (de stare), aflate într-un dinamism antagonic. Astfel, dintre populațiile cercetate de la Novaci, pământeni sunt dependenți de câmp, ciclotimici, au gândire concretă și morală contextuală, dar în același timp manifestă dependență, control extern și stil sociocentric.

Modelul lupascian, ale cărui principale categorii sunt relațiile dinamice între procese și structuri contradictorii (actualizare/potențializare, omogenizare/eterogenizare) susține un asemenea demers.

Prima implicație la care se referă autorul este caracterul parțial al aprecierii inteligenței realizate de testele clasice. Gândirea Pământeanului, orientată către concret și particular, este automat pusă pe un prag inferior de aceste teste care

---

* Universitatea din Oradea

urmăresc o măsură a gândirii abstracte. Distincția gândire concretă/gândire abstractă este o alternativă la distincția – discutată în antropologie – între gândirea logică și gândirea simbolică. Să nu uităm că această ultimă distincție a fost sursa teoriilor de tip evoluționist, care tratau diferența dintre culturi drept inferioritate, oferind o justificare a înrobirii de către europenii “civilizați” a populațiilor “sălbatică”, considerate inferioare.

O altă observație este că individualismul și colectivismul, departe de a reprezenta trăsături psihologice uniforme într-o populație, respectă legile dinamicii contradictoriului. Astfel, actualizarea individualismului în “planul primar” duce la potențarea lui în plan secund și la actualizarea colectivismului în plan secund. Exemplul citat este cel al populației de Pământeni, individualiști “în sine” (în declarații) și colectiviști “în lume”. Problema este relevantă în contextul dezbaterilor asupra conceptelor de individualism/colectivism introduse de Triandis și Ingelhart

Problema care ne-a preocupat și pe care mi-am propus s-o tratez în rândurile care urmează este dacă modelul lupascian se poate aplica la relația subiect – obiect în științele sociale.

Deși conceptul apăruse cu mult înainte, problema subiectivității¹ este relativ nouă. În fapt, ea face parte din mănunchiul ideatic al teoriilor post-modernității², care pun în discuție temeiurile ordinii “moderne” în științele sociale.

---

1 R. W. Cox sugerează patru accepțiuni principale ale acestui termenului de “subiect”: (1)spiritul (mind) cartezian sau kantian prin care categoriile lumii (presupuse externe) sunt percepute, adică subiectul care este bază pentru epistemologia modernă. (2) cel care înfăptuiește istoria (subiectul istoriei) ca individ și clasă socială; (3) domeniul simțurilor și emoției(subiectivitate); (4) persoana supusă, adică supusul unui monarh, și condiția teoretizată de Foucault a subiecțiunii (*soujection*), adică a subiectului ca obiect.”(apud Rosenau, 1992, p. 46)

2 Iată care sunt principalele trei obiecții pe care le aduc postmodernității subiectului (Rosenau, 1992):

a. subiectul este o invenție a modernității, a tradiției Iluminismului și raționalismului, care, căutând să înlocuiască religia, au pus omul în centrul universului.

b. subiectul este centrul unei filozofii umaniste, care privește omul ca stăpân al universului, "care domină, controlează și decide" (Vattimo) Critica umanismului este cel mai bine sintetizată în "Scrisoare despre umanism" a lui Martin Heidegger. La întrebarea "comment redonner un sens a l'humanisme", filosoful german răspunde chestionând dacă acest termen mai trebuie într-adevăr păstrat. Orice umanism, argumentează Heidegger, este metafizic, pentru că suprimă însăși întrebarea asupra esenței omului. (Heidegger(1988)) Astfel, umanismul creștin vede omul în relația lui cu Dumnezeu. Umanismul marxist definește omul sub aspectul relației dintre clase. Orice umanism definește a-priori omul, și eludează, prin însăși aceasta, orice interogație asupra omului.(Biemel, p.133-135) În același timp, orice umanism valorizează anumite atribute umane și devalorizează pe altele, el devenind un vehicul al puterii, și totodată o justificare pentru dominația unui grup asupra altuia, unei clase sociale (clasa muncitoare, de pildă) asupra altora, unui sex(cele masculin) asupra celui alt, unei culturi, cea occidentală, modernă, asupra celei non-occidentale,

Deși paternitatea unei reflecții critice asupra subiectului este împărțită, putem cita mai întâi structuralismul, ai cărui reprezentanți argumentează că noțiunea de subiect este o mistificare, atâta timp cât el este presupus a fi un agent independent al relațiilor sociale. Jacques Lacan, integrând teoriile structuralismului semiotic elaborate de F. de Saussure, privește inconștientul este un sistem de semnificații, care funcționează ca un limbaj (*langue*), produs nu de către un singur individ, ci de către cultură. Astfel, inconștientul nostru ar fi format de percepțiile și limbajul altora.

Lacan oferă o reelaborare a distincției date de Freud³, despărțind subiectul în trei instanțe: simbolicul, imaginarul, realul. Simbolicul reprezintă ordinea limbajului. Este exact definiția culturii din *Antropologia structurală* a lui Claude Levi-Strauss. Imaginarul, în schimb, se construiește din variante ale simbolicului proprii fiecărei individualități, definind materialul biografiilor individuale. Al treilea element este realul, o "cauzalitate psihică" analogă pulsionii la Freud. Subiectul este gândit de Lacan doar ca "un instrument, un culoar, un suport pentru limbaj și jocul între real, imaginar și simbolic"⁴.

Alternativa postmodernă la conceptul de subiect se încadrează în tipul general al discursului care accentuează fragmentarul, disparatul, absența sistematicului (conceptul de sistem a fost supus unei deconstrucții similare).

---

tradiționale.

c. subiectul implică un obiect. Critica distincției subiect-obiect, începută cu Nietzsche, continuată cu Heidegger, este desăvârșită de un Foucault. Pentru Heidegger, distincția subiect-obiect presupune o operație de obiectualizare, care aparține teoriei moderne (înțeleasă ca "contemplatio"), prin care realul se prezintă ca un obiect ce stă în fața noastră (Gegen-Stand) (Heidegger, *Wissenschaft und Besinnung*)

Obiectualizarea este o operație de "securizare" a realului, de încadrare a lui într-o "grilă" din care nu poate evada. În termenii științelor sociale, aceasta se traduce prin dominația asupra realului social.

d. subiectul face posibilă susținerea "marilor narative" (Lyotard) adică a marilor povești destinate a da o senzație de coerență, de aparentă legătură, unor cunoștințe altminteri disparate. Marile narative moderne sunt susținute de credința în progresul generat de știință. Ele au pretenția obiectivității și adevărului, deși în esență nu sunt cu nimic superioare metanarativelor tradiționale, bazate pe religie (Vattimo). Metanarativele nu pot exista în afara unui subiect care să le anunțe, și a unor oameni cu statut de subiect sau de obiect care să înregistreze recunoașterea sau aprobarea lor...

³ De fapt, Freud este primul care "sparge" unitatea subiectului, despărțind psihicul uman în trei nivele: id, ego și supraego. Freud pune în discuție statutul subiectului modern coerent, integrat și unificat. "Subiectul" lui este mai puțin unul "conștient", ci mai degrabă unul psihanalitic, caracterizat prin multiplicitate și lipsă de unitate (Rosenau, 1992, p.45). Se poate spune că "inventând" inconștientul - sau mai bine zis, asertându-i o existență pozitivă, în contrast cu accepțiunea de non-conștient din tradiția filosofică și literară de până la el (Catherine B. Clement, 1975, p.49) - Freud lasă o ușă larg deschisă teoriilor care pun în chestiune autonomia raționalitatea și posibilitatea gândirii raționale a subiectului. (Game, 1991, p. 38)

Mai întâi, ni se pare interesantă o analiză comparativă a “antropologiei categorizării” (Mihăilescu, 1998) și a “sociologiei aranjării” (Baudrillard, 1996). Și una și alta vorbesc despre relația subiectului cu obiectul. În ambele este vorba despre rolul “manipulator” al subiectului în raport cu obiectul. În primul caz “manipularea” are loc în consonanță cu tipologiile gândirii (conceptuală sau simbolică), categorizarea ascultând oarecum de imperative “imaneente”; în cel de-al doilea caz *discursul* (un factor extern) este cel care pune ordine în lucruri, iar “omul nu mai are nimic de făcut decât să dispară din imaginea lucrurilor. Prezența lui este exercitată. El nu instituie un decor, ci un spațiu” (Baudrillard, 1996).

Mesajul lui Baudrillard este clar: subiectul degradat al post-modernității nu se mai găsește în același raport simbolic cu obiectul care a existat inițial: raportul în care forma era un delimitator strict al graniței dintre interior și exterior, obiectele erau “vase de interioritate”, iar relațiile niște “corelații transcendente între substanțe”. Imperativul ordinii simbolice moderne a producției, calculului și funcționalității, este *falic* (încercarea de depășire a concretului și înălțare spre structuri obiective) dar și *fecalic* (în sensul manipulării funcționale ca punere în joc a agresivității anale). Subiectul, copleșit de preocuparea pentru obiect, se abandonează discursului obiectului, care este o altă față a Discursului, devenind un “pliu” al acestuia (Foucault). De fapt, epistemologia postmodernă, abandonând teoriile evoluționiste ale unor faze progresive în istoria umanității, pune în loc o ciclicitate:

“Epistema modernă, spune Foucault în *Cuvintele și lucrurile* - adică aceea care s-a format către sfârșitul secolului al XVII-lea și care servește și astăzi drept sol pozitiv al cunoașterii noastre, aceea care a constituit singularul mod de a fi al omului, ca și, deopotrivă, posibilitatea de a-l cunoaște în chip empiric - această epistemă era legată de dispariția Discursului și a domniei lui monotone, de alunecarea limbajului pe latura obiectivității și de reapariția multiplicată a acestuia. Faptul că, acum, acest limbaj, își face tot mai insistent apariția într-o unitate pe care noi suntem obligați, dar nu putem, încă s-o gândim, nu este oare semnul că această configurație urmează să fie dată peste cap, și că omul stă să apună pe măsură ce strălucește tot mai puternic, la orizontul nostru, ființa limbajului ? Omul, constituindu-se în momentul când limbajul era sortit risipirii, nu se va risipi și el, oare, la rândul său, în clipa când limbajul va reîncape să-și refacă unitatea pierdută ?” (Foucault(1996), p 450).

Avem aici de-a face cu trei modele:

1. modelul lui Lacan al subiectului - culoar de circulație între real, imaginar și simbolic
2. modelul ciclic al postmodernilor, în care, într-o primă fază subiectul iese din sfera limbajului, supus el însuși multiplicității, pentru a reintra sub domnia Discursului – tot o formă de limbaj.
3. Modelul logicii dinamice a contradictoriului (Ștefan Lupașcu) aplicat la antropologia categorisirii (Vintilă Mihăilescu).

În ce mă privește, am încercat să integrez cele trei modele, propunând o interpretare a distincției date de Jean Baudrillard în “Sistemul obiectelor” între “sociologia mobilei”, reunind trăsăturile relației culturii burgheze (moderne) cu obiectele și “sociologia aranjării”, ansamblu de trăsături ale relației culturii anilor ’70 (cultura modernității târzii) cu obiectele.

Pentru început, voi prezenta elementele acestei distincții, așa cum sunt expuse de Baudrillard.

Astfel, configurația mobilierului burghez – prin excelență unifuncțional - oglindește o înclinație spre ocuparea spațiului. Mobilele se implică într-o unitate mai degrabă de ordin moral decât spațial (“integrarea relațiilor personale”, “mereu simbolizată prezența a familiei față de ea însăși”)

Spațiul tradițional – burghez este caracterizat de o “transcendență închisă”, de o delimitare strictă interior-exterior. Obiectele sunt investite cu valoare afectivă, accentul punându-se pe prezența lor. Mobilierul degajă intimitate. Răspunzând structurilor familiale, mobilierul este ales după criteriul conformării la normele de grup.

Configurația mobilării oferă o sferă a relației individului cu lucrurile, centrată pe dimensiunea principală: posesia. Obiectul, de configurație antropomorfică, este reflecția unei ordini naturale. Subiectul, așa cum se exteriorizează în relația cu obiectele, este circumscris *planului simbolic*.

Spre deosebire de elementele sociologiei mobilării, sociologia aranjării descrie un alt tip de relație cu obiectele. Configurația noului mobilier, multifuncțional, oglindește o relație îndreptată spre manipularea obiectelor, spre aranjarea lor. Mobilele se implică într-o unitate de ordin spațial.

Obiectele din spațiul contemporan își pierd substanța, iluminarea este difuză, nu mai pune accent pe conținutul obiectului, care nu mai este investit cu o valoare

afectivă, ci numai una funcțională. Mobilierul este ales în mod creativ și aranjat după modelul combinatoric. Acest model corespunde modelului lumii “care nu este dată, ci produsă – stăpânită, manipulată, inventariată și controlată: *dobândită*”.

Întorsătura care se petrece trecând de la planul secundar la planul primar (sistemul eului) este radicală. Baudrillard, ca și Foucault, vorbesc despre reificarea ordinii tehnice. “În zilele noastre, se afirmă în *Sistemul obiectelor, obiectele au devenit mai complexe decât comportamentul uman raportat la ele...* finalitatea lor, împinsă la exagerare, face acum din ele actorii unui proces global în care omul e doar un rol – sau un spectator.” În plan individual, omul devine dependent de obiect (în a cărui manipulare își proiectează nevrozele). El se abandonează în fața obiectelor, care nu-i pretind decât o participare formală la “o lume lipsită de eforturi”. Cultura publicității îl face să adere la o semantică socială colectivă. Alegerea obiectului, departe de a constitui un apanaj individual, este *serială*: “a alege la întâmplare obiectele care ne vor distinge de ceilalți”.

Încercând o sinteză, desigur, simplificatoare, putem alcătui schema următoare.

SISTEMUL LUMII (SECUNDARITATE)	
CULTURA BURGHEZĂ (Sociologia mobilei)	CULTURA POSTMODERNĂ (Sociologia aranjării)
Unitate morală Unifuncționalitate Valoare afectivă (prezență)	Unitate spațială Multifuncționalitate Valoare funcțională (funcție)
Intimitate Conformism (+) Colectivism Abstract Posesie Obiect antropomorfic Ordine naturală Plan simbolic	Exterioritate, formă Conformism (-) Individualism Concret Manipulare Obiect abstract Ordine dobândită Plan imaginar
ETEROGENIZARE	OMOGENIZARE
Dependență de obiect (prin proiectarea nevrozelor) Abandonare în fața obiectelor Abandonarea în fața mitologiei publicitare Semantică socială colectivă	Independență funcțională de obiect Control prin distanțare
Alegere serială CULTURA POSTMODERNĂ (Sociologia aranjării)	Semantică socială individuală (familia) Alegere individuală CULTURA BURGHEZĂ (Sociologia mobilei)

SISTEMUL INDIVIDULUI (PRIMAR)

Vom reaminti, pentru o mai bună înțelegere a schemei, că Mihăilescu (1998) concepe sinele ca scindat într-un sistem individual (primar) și mundan (secundar), planuri care se actualizează și se potențează reciproc.

Care sunt implicațiile acestei scheme ? Prima, și cea mai importantă, este că sistemul de relații în care actualizarea unora din trăsături conduce automat la potențializarea altora, și la reactualizarea lor în alt plan, arată că sistemul obiectelor caracteristic “modernității târzii” nu este radical diferit de cel modern, ci numai altfel structurat. Potențialul omogenizator, colectivizat din relațiile cu obiectele este doar împins din planul sistemului lumii în plan individual, că cele două stări se presupun și se potențează reciproc.

A doua implicație, care derivă din prima, este că asemenea diferențe categorice nu reprezintă marca unei structuri “evolutive” a societății. Nu se poate imagina un model evolutiv al societății pornind de la aceste trăsături – cum fac sistemele moderne de gândire – după cum este superfluu să se conceapă un model evolutiv pe dos al lui Foucault în care omului îi este destinată recăderea în discurs, în logosul atotputernic.

În al treilea rând, obiectul, departe a institui o relație de înglobare a subiectului, cum afirmă Baudrillard, poate fi conceput – citind în grilă lupasciană - într-o relație de actualizare și potențializare cu subiectul, care “nu se formează decât prin posibilitatea de actualizare a unui dinamism și a unui sistem dinamic, potențializând astfel dinamismul sistemului antagonist, preschimbat astfel în obiect”. Dependența de lucruri, “obscuritatea” obiectului, care nu-și mai încapă în granițele sale (Baudrillard, 1996), este de fapt rezultatul acțiunii dominante și manipulative a subiectului.

4. Interesul pe care-l produce modelul lupascian este foarte viu. Modelul său dinamic-energetic poate fi aplicat atât analizei populațiilor, cât și culturilor în general (desigur, suntem conștienți că termenii de *cultură modernă* și *cultura modernității târzii* sunt abstractizări și idealizări, în esență nomologice. Atât Baudrillard cât și Foucault recunosc că modelul lor se aplică unei zone a culturii – cea occidentală – și nici ei în totalitate)

Modelul lupascian al obiectului și subiectului, al cărui interes rezidă “în faptul că ele-și arată originea logică, contradictorie și energetică” pare să clarifice unele aspecte ale unei sociologii deconstructiviste care se cere la rându ei deconstruită.

BIBLIOGRAFIE

- Baudrillard, J. (1996) – Sistemul obiectelor, Echinox, Cluj
- Baudrillard, J. (1996) – Strategiile fatale, Polirirom, Iași.
- Biemel, Walter(1996) - *Heidegger*, Humanitas, Bucuresti
- Foucault, Michel(1996) - *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane.*
Univers, București
- Game, Ann(1991) - *Undoing the social. Towards a deconstructive sociology.* Open
University Press, Buckingham
- Heidegger, Martin(1965) - *Science and Reflection*
- Heidegger, Martin(1988) - *Repere pe drumul gândirii*, Ed. Politică, București
- Mihăilescu, Vintilă (1998) – Gândire conceptuală și gândire simbolică. O abordare
antropologică a categorizării, în: Anuaire de la Société d'Antropologie Culturelle de
Roumanie, nr. 1/1998, pp. 8-33
- Rosenau, Pauline-Marie(1992) - *Post-modernism and the Social Sciences. Insights,
inroads, and intrusions.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Stephane Lupasco(1982) – Logica dinamică a contradictoriului, Ed. Politică
- Vattimo, Gianni(1994) - *Sfârșitul modernității*, Pontica, Constanța